

S svinčnikom pripisano »Bil je likvidiran«

Pogovor z **MARIJO ŠČUKA KERŽE**

loško, kot so pač zaporniki v tistem času prihajali in ljubljanske zapore. Tam sem zagledala ime mojega očeta in zraven drugih podatkov pripis: »Odpuščen 11. 8. 1945«. Kako naj si ta pripis razlagam? Pokazali so mi tudi očetovo mapo, kjer je bilo na nekem lističu, ob povzetku njegove biografije, s svinčnikom pripisano »Bil je likvidiran«. To je edini dokaz, da so očeta umorili. Še sedaj ne vem, kje, kdaj in kako se je to zgodilo.

Ste hčerka očeta, ki ga je leta 1945 popolnoma po krivici umorila Ozna. Ali ste kot otrok čutili breme očetove preteklosti?

Ozna ga je umorila, ker je sumila, da je angleški agent. To izhaja iz dokumentacije, ki je zdaj v Arhivu Slovenije. Vemo tudi, da se je vsakega, ki je takrat sodeloval z demokratičnim protifašizmom, Titova Jugoslavija hotela znebiti, ker je predstavljal potencialno nevarnost za komunistični režim. Pred kratkim sem izvedela, da je bil za mojega očeta v ljubljanskih zaporih oznovski referent »tov. major Mitja«. Nikjer ni dokazov, da bi bil moj oče res angleški agent, nobenega procesa tu ni bilo. Postal je žrtev povojnih pobojev in končal v kakem skupnem grobišču v Sloveniji.

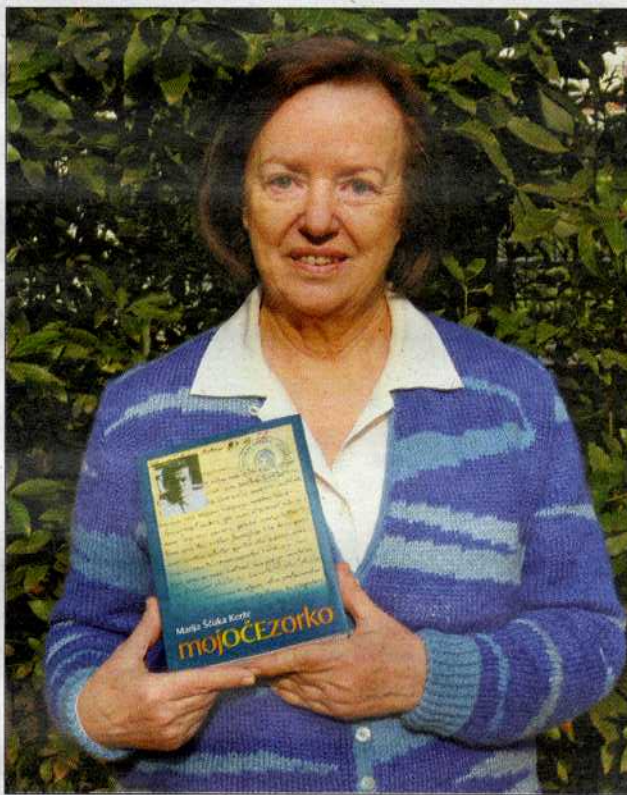
Kot otrok res nisem čutila nobenega bremena. Živelimo v Trstu, ki je bil takrat v coni A Svobodnega tržaškega ozemlja, zato nismo čutili nobenih političnih pritiskov, kot vem, da se je to dogajalo v Jugoslaviji. Očeta smo se doma stalno spominjali in pričakovali njegovo vrnitev. Obujali smo najlepše spomine nanj in prepričani smo bili, da se bo kmalu prikazal. Tako sem odraščala, a oče se še ni vrnil.

Na začetku knjige ste zapisali, da vam mama ni nikdar pripovedovala pravljič. Kaj mislite, zakaj je bilo tako?

Mama je veliko pretrpela. Ko so očeta septembra 1940 aretirali, je ostala doma sama z enoletnim sinč-

Da nas je lahko preživljala, se je mama po vojni zaposlila kot uradnica pri tržaškem *Primorskem dnevniku*. V službo se je vsak dan odpravila zgodaj zjutraj in se je zelo

Po prihodu iz zapora je novembra 1944 izginil neznan kam. Žena je mislila, da je odšel v partizane. Aprila 1945 se je vrnil - iz Švice. Zakaj se je zatekel v Švico?

Marija Ščuka Kerže (foto: I. Ž.)

utrjena vrnila pozno zvečer. Ni ji ostalo veliko časa, da bi se posvetila mojemu bratu in meni.

Zapisali ste tudi, da vi osebno niste govorili, da so leta 1945 partizani Trst osvobodili, ampak da so ga zasedli ...

Da so mojega očeta maja 1945 odpeljali s črnim avtom, je mama videla iz drugega nadstropja, kjer smo stanovali. Z zvijačo so ga privabili, da je iz hiše odšel na cesto. Ker se ni vrnil, je šla mama drugo jutro v tržaški zapor vprašat, če je oče morda tam. Jugoslovanski poveljnik ji je svetoval, naj raje pride naslednji dan, da ji bodo kaj povedali. Ko se je mama vrnila, so se ji smejali, češ, kaj ni razumela, da jo imajo za norca. Po tem dogodku nismo doma nikoli rekli, da so Jugoslovani osvobodili Trst. To mi je prišlo tako v kri, da še zdaj, ko se pogovarjam o tistih časih, avtomatično rečem, da so Jugoslovani Trst zasedli.

Zakaj je bil Zorko Ščuka po izpustitvi iz italijanskega zapora januarja 1944 v partizanskem taboru nezajelen?

Vzroki še niso znani. Lavo Čermelj je v svojih knjigah pisal, da je bilo na sestanku, ki so ga imeli januarja 1945 na bazi 20 pri Črnomlju sklenjeno, da Ščuke ne bodo sprejeli v partizansko gibanje. Čermelj, ki je doživljal na Elbi isto usodo kot moj oče, je bil tudi navzoč na tistem sestanku. Takrat se je zdelo, da je bila ta odklonitev posledica spomenice mojega očeta, ki je bila napisana pod pritiskom fašistične policije v preiskovalni fazi drugega tržaškega procesa. V tej spomenici so podrobno opisane značilnosti in prijateljske vezi znanih tržaških osebnosti, kar so mu nekateri hudo zamerili. Nadaljnje raziskave pa kažejo, da je moj oče prav s pisanjem spomenice zakril krivce atentatov na tovarne streliva v Piacenzi in Bologni, kar je pretreslo Italijo avgusta 1940. Za ta atentata so soobtoženci krivili tudi mojega očeta, a on je to odločno zanimal.

Iz arhivskih dokumentov sem ugotovila, da je moj oče odšel v Švico, ker so ga Nemci nameravali v Trstu takrat ujeti. Tako je mogoče razbrati iz švicarskega arhiva. Na zaslišanju maja 1945 je slovenskim zasliševalcem povedal, da se je odločil za umik, ker je dobil vtis, da bi bil v partizanih nezajelen. Mislim, da je treba strniti oba vzroka. Večja neznanost ostaja vprašanje, zakaj se je ob koncu aprila 1945 moj oče vrnil v Trst. Saj je

vedel, da so se takrat nevarnosti stopnjevale. V tistih kritičnih trenutkih so vsi raje opazovali razvoj dogodkov od daleč. Je morda imel kakšen poseben načrt?

Po partizanski zasedbi Trsta maja 1945 ga je ugrabila Ozna. Za njim je izginila vsaka sled. Kako dolgo ste živeli v prepričanju, da je bil umorjen pri kakšni kraški fojbi?

Mama je že takoj po očetovem izginotju sumila, da je njegovo truplo v eni od tolških kraških brezen, katerim mi pravimo fojbe. O tem je spraševala tudi razne ljudi, a ji ni uspelo nič točnega izvedeti. Moj brat in jaz sva bila še desetletje prepričana, da se bo oče vrnil iz kakega zapora ali taborišča. Zelo počasi sva torej prišla do spoznanja, da se mu je pripetilo nekaj hujšega.

V mladosti me je seveda zelo zanimalo, da bi zvedela, kdo je bil moj oče, saj ga pravzaprav nisem poznala. V prvem letu mojega življenja sem ga videla nekajkrat skozi rešetke, kot so mi doma pripovedovali. Po njegovi vrnitvi z Elbe sem ob njem živela manj kot leto dni. Takrat sem imela štiri leta in ostalo mi je le nekaj bežnih spominov. Da bi si zgradila očetov lik, sem z zanimanjem sledila pripovedovanju tistih, ki so ga poznali. To so bili v glavnem sorodniki in pri-

ževali, največkrat pa prikazovali kot izdajalca in kolaboracionista. Najbolj me je bolelo, ko sem čutila molk okoli mojega očeta in povelečevanje le nekaterih, ko se je govorilo ali pisalo o takratnih dogodkih.

Vse to pa me ni potrla. Še bolj sem se zanimala za očeta in si vse zapisovala, kar sem novega izvedela. To so bili prvi zapiski, ki so pravzaprav dali povod za knjigo, ki je zdaj izšla.

Zorko Ščuka je delil tipično usodo tigrovcev, ki so jih po vojni komunisti večinoma zamolčali ali celo umorili.

Moj oče je sodeloval s tigrovci. Skupaj so načrtovali razne akcije, ki so imele namen onesposobiti italijansko vojsko v zadnjih letih priprav na vojno. V tržaškem nacionalističnem gibanju, v katerem je deloval, so si za cilj zadali: odcepiti Julijske Krajine od Italije in njeno priključitev kraljevini Jugoslaviji. Ker sami niso zmogli opraviti vseh akcij, so se preko emigrantov povezali z Veliko Britanijo in izvedli nekaj atentatov, ki so ob vstopu Italije v vojno povzročali težave v železniškem prometu kot tudi pri dobavi streliva. Ker poznejši jugoslovanski komunistični režim tega sodelovanja ni odobral, se je po vojni, a tudi prej, znesel nad tigrovci in vsemi, ki so sodelovali z demokratičnimi zahodnimi silami. Tako tudi nad mojim očetom.

V knjigi je pretresljiv vaš opis dogodka (spoznanja) pri zborovskem nastopu na eni od številnih tipično tržaških proslav v čast OF ...

S tiste proslave hranim doma celo fotografijo. Takrat sem imela kakih 17 let. To se pokriva pač s tisto dobo, ko nisem več verjela v očetovo vrnitev. Počasi sem spoznavala resnico, pravzaprav sem šele takrat začela sumiti, da je oče postal žrtev komunističnega nasilja. Pač, znašla sem se v situaciji, v kateri sem se čutila nelagodno, v popolnem protislovju. Pod zastavami, ki so slavile OF, sem prepevala partizanske pesmi. In to se je zgodilo meni, ko sem se začela zavedati, da je moj oče postal žrtev komunističnega režima! Ob takem spoznanju bi se bilo treba zjokati, a ker so človeške reakcije nepredvidljive, sem se smejala sama sebi. In to glasno.

Zorkova pisma iz italijanskega zapora ženi Anici so 70 let ležala v predalu omare v spalnici Ščukovih v Barkovljah. Zdaj so objavljena v knjigi.

Moj oče se je v zaporu prav posvetil pisanju pisem moji mami. Seveda, pisal ji je le takrat, ko so mu oblasti dovolile. Vse je šlo po strogih pravilih, od velikosti papirja do peresa, ki ga je lahko uporabljal. Doma hranimo čez dvesto pisem in vsa so v italijanščini, ker jih je pred mamom moral prebrati zapor-

Očeta smo se doma stalno spominjali in pričakovali njegovo vrnitev. Obujali smo najlepše spomine nanj in prepričani smo bili, da se bo kmalu prikazal. Tako sem odraščala, a oče se še ni vrnil.

jateljji naše družine. Vsi so ga imeli za idealnega človeka, ki se je razdajal za druge, ki je vsem pomagal itd. Nasprotno pa, razen redkih izjem, se v povojnem zgodovinopisju ni o njem pisalo nič spodbudnega. Navadno so v člankih in knjigah mojega očeta kar spregledali. Če pa so o njem pisali, so ga omalova-

niški cenzor. Iz vseh pisem se da razbrati ljubezen mojega očeta do moje mame in do svojih otrok. Iz njih pa odseva tudi način očetovega razmišljanja in vrednotenja, ki je tesno zavezan značilnemu vitalizmu takratnega narodnjaštva.

Goriška Mohorjeva družba je v zbirki *Naše korenine* izdala knjigo *Moj oče Zorko*, v kateri nam Marija Ščuka Kerže, hčerka po vojni umorjenega Zorka Ščuke iz Trsta, razkriva še eno temno zgodbo naše polpretekle zgodovine.

Kdo je bil vaš oče Zorko Ščuka? Prosim, da ga na kratko opišete.

Moj oče je bil v desetletju pred drugo svetovno vojno med voditelji ilegalnega slovenskega narodnega odpora v Trstu. Začetek te dobe v tržaški zgodovini navadno zaznamujemo s prvim tržaškim procesom, ko so bili ustreljeni štirje bazoviški junaki.

Rodil se je v Barkovljah pri Trstu leta 1912, v slovenski družini. Po italijanski klasični gimnaziji na liceju F. Petrarca je leta 1936 dokončal študij agronomije na univerzi v Bologni. Nato je v središču Trsta odprl kmetijsko trgovino, kjer so se ilegalno zbirali primorski Slovenci.

V odboru tržaškega gibanja je bil zadolžen za spodbujanje narodnega duha v mladini, predvsem pa v študentih. Zanje je prirejal razne izlete, predavanja in tečaje. Leta 1938 mu je v strogem tržaškem središču uspelo organizirati tudi sedež za druženje. V ta namen je najel enonadstropno hišo, jo primerno uredil in se tja preselil. V prvem nadstropju je bil velik salon, kamor je slovenska mladina zelo rada zahajala na predavanja, tečaje, zabave ipd. Tam so se tudi odvijale pomembne slovenske politične, socialne in kulturne dejavnosti v Trstu, in sicer v največji tajnosti v strahu pred fašistično oblastjo.

Ob tem navidezno umirjenem delovanju je moj oče imel še stalne stike z voditelji Tigra v emigraciji. Navadno so se srečevali skrivaj na kakih manj dostopnih gorskihprehodih na takratni italijansko-jugoslovanski meji, kjer so načrtovali skupne akcije upora proti Italiji. Niso pa bila redka taka srečanja tudi v očetovi trgovini.

Septembra 1940 ga je fašistična policija aretirala in ga zaprla v tržaški zapor.

To se je takrat dogajalo številnim Slovencem po Primorski. V zaporu je dočkal drugi tržaški proces decembra 1941. Na tem procesu so ga obsodili na smrt, a malo pred ustrelitvijo so ga pomilostili

Maja 1945 so očeta prišli iskat na dom oznovci in ga odpeljali v tržaški zapor. Tam so ga zaslišali, nato prepeljali v ljubljanske Centralne zapore Ozne in ga po treh mesecih umorili.

in mu kazen spremenili v dosmrtno ječo. Zaprli so ga na otoku Elbi, kjer je dočkal padec fašizma in v začetku leta 1944 je prišel domov v Trst. Tu je kmalu razumel, da je v partizanskem gibanju nezajelen, zato se je umaknil v Švico. Doma ni o tem nič povedal. Iz Švice se je vrnil domov dva tedna pred koncem vojne.

Maja 1945 so ga oznovci prišli iskat na dom in ga odpeljali v tržaški zapor. Tam so ga zaslišali, nato prepeljali v ljubljanske Centralne zapore Ozne in ga po treh mesecih umorili. Za to smrt smo izvedeli po petdesetih letih, ko so se po osamosvojitvi Slovenije odprli arhivi v Ljubljani.

Tja sem si šla ogledat dostopno dokumentacijo. Pokazali so mi knjigo zapornikov, zelo debelo in težko, v kateri so bila na roko napisana imena zapornikov za obdobje od 15. maja 1945 do 10. junija 1945. Zapisana imena so si sledila krono-

kom in v pričakovanju drugega otroka, t. j. mene. Ob tem je imela še veliko odgovornost za vse moževne nepremičnine. Takrat ni vedela, koliko časa bodo zadržali moža v zaporu in kaj ukreniti glede trgovine, stanovanja, raznih skladišč idr. Visoki najemniki hiše v mestnem središču se je morala čim prej odreči, zato se je takoj preselila v Barkovlje. Mož ji je v pismih dajal nasvete, a odločati in ukrepati je morala o vsem sama. Možja je obiskovala v tržaškem zaporu, nato je šla nekajkrat na pot do Elbe, da se je z njim pogovarjala skozi rešetke. Pomisliti je treba, da se je to dogajalo v vojnem času, ko je vsako potovanje na Elbo predstavljalo veliko nevarnost. Za mamino je bilo to stanje nevzdržno in jo je zelo potrla. Celozbolela je in spominjam se, da je večkrat jokala. Še dobro, da so ji njeni starši stali dolgo let ob strani, ji pomagali in meni pripovedovali pravljičice.